

Einleitung

„Und nächstes Jahr in Griechenland“

Die Geschichte des modernen Griechenlands ist neben vielem anderen vor allem die Geschichte einer fortwährenden Diaspora. Auswanderungen, Emigration und Verlust von Heimat hat es auch in anderen Ländern Europas gegeben. Aber kaum ein anderes Land hat einen so hohen Aderlass seiner Bevölkerung verkraften müssen wie Griechenland. Schätzungen zufolge leben etwa sieben Millionen Griechen im Ausland – verstreut über Europa und die USA, über Australien, Russland bis hin nach Afrika und Lateinamerika. Angesichts einer derzeitigen Bevölkerungszahl von etwa zehneinhalb Millionen leben also geschätzt 40 Prozent aller ethnischen Griechen außerhalb des Mutterlandes. Die Gründe dafür sind vielfältig: Die Suche nach Arbeit zählt in der neueren Geschichte vermutlich zu den häufigsten Motiven, im Ausland sein Glück zu suchen. Aber auch Kriege und Vertreibungen stellen große Traumata der griechischen Diaspora dar – vor allem die in Griechenland als „Kleinasiatische Katastrophe“ bezeichnete Vertreibung von schätzungsweise eineinhalb Millionen Griechen 1922/23 aus Smyrna (Izmir), Konstantinopel (Istanbul) und anderen Städten der Türkei, die auch heute noch jedem Griechen geläufig ist. Auch die in mehreren Wellen erfolgte Auswanderung nach Westeuropa, besonders nach Deutschland und Australien in den 50er- und 60er-Jahren, gehört zu vielen griechischen Familiengeschichten. Allein in Melbourne leben über 250.000 Griechen und machen die südöstliche Metropole Australiens damit zur drittgrößten hellenischen Community – wenngleich im Ausland. Mit der Machtergreifung der griechischen Obristen und der Errichtung einer faschistischen Diktatur 1967 folgte eine weitere Emigrationswelle.

Doch ein Kapitel der griechischen Diaspora fristet – von einem relativ überschaubaren informierten und interessierten Kreis abgesehen – noch heute im Bewusstsein selbst im Mutterland, erst recht in den ausländischen griechischen Gemeinden, ein geschichtliches Nischendasein: Es ist die nach dem Ende des Bürgerkrieges zwischen 1946 und 1949 erfolgte politische Emigration von Angehörigen der Demokratischen Armee Griechenlands (DSE) sowie die

Εισαγωγή

«Και του χρόνου στην Ελλάδα»

Η ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας είναι, μεταξύ άλλων, πάνω απ' όλα η ιστορία μιας διαρκούς διασποράς. Η αποδημία και η απώλεια της πατρίδας συνέβησαν και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Όμως, σχεδόν καμία άλλη χώρα δεν αντιμετώπισε μια τόσο μεγάλη αφαίμαξη του πληθυσμού της όσο η Ελλάδα. Υπολογίζεται ότι περίπου επτά εκατομμύρια Έλληνες ζουν στο εξωτερικό, διάσπαρτοι στην Ευρώπη, τις ΗΠΑ, την Αυστραλία, τη Ρωσία μέχρι την Αφρική και τη Λατινική Αμερική. Με σημερινό πληθυσμό περίπου δεκάμισι εκατομμύρια, αυτό σημαίνει ότι περίπου το 40% του συνόλου των Ελλήνων ζουν εκτός της πατρίδας. Υπάρχουν πολλοί λόγοι γι' αυτό. Η αναζήτηση εργασίας είναι ίσως ένα από τα πιο συνηθισμένα κίνητρα στην πρόσφατη ιστορία, για να βρει κανείς την τύχη του στο εξωτερικό. Όμως οι πόλεμοι και οι εκτοπίσεις, κυρίως η εκδίωξη περίπου ενάμισι εκατομμυρίου Ελλήνων από την Σμύρνη, την Κωνσταντινούπολη και άλλες πόλεις της Τουρκίας το 1922/23, κατά την Μικρασιατική Καταστροφή, αποτελούν επίσης το μεγαλύτερο τραύμα της ελληνικής διασποράς, το οποίο παραμένει ακόμη και σήμερα ζωντανό στην εθνική ιστορική μνήμη. Η μετανάστευση σε διάφορα κύματα προς τη Δυτική Ευρώπη, ιδίως τη Γερμανία και την Αυστραλία στις δεκαετίες του 1950 και 1960, αποτελεί μέρος της ιστορίας πολλών οικογενειών. Πάνω από 250.000 Έλληνες ζουν μόνο στη Μελβούρνη, καθιστώντας τη νοτιοανατολική μητρόπολη της Αυστραλίας, αν και στο εξωτερικό, την τρίτη μεγαλύτερη ελληνική κοινότητα. Την κατάληψη της εξουσίας από Έλληνες στρατιωτικούς και την εγκαθίδρυση μιας φασιστικής δικτατορίας το 1967 ακολούθησε άλλο ένα κύμα μετανάστευσης.

Όστόσο, υπάρχει ένα κεφάλαιο της ελληνικής διασποράς το οποίο, εκτός από έναν σχετικά μικρό κύκλο ενημερωμένων και ενδιαφερομένων, παραμένει σχεδόν άγνωστο τόσο στην Ελλάδα όσο και στις ελληνικές κοινότητες του εξωτερικού: η εμφυλιοπολεμική μετανάστευση των μελών του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας (ΔΣΕ) μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου μεταξύ 1947 και 1949 και η απέλαση εκατοντάδων παιδιών, κυρίως ανταρτών, σε χώ-

Verschickung hunderter Kinder – zumeist von Partisanen – in Staaten des damaligen Ostblocks. Wie wenig meine Landsleute über dieses Kapitel wissen – und wie einseitig das Wenige zudem ist –, registrierte ich 1995 so deutlich wie nie zuvor, als ich am Rande einer Konferenz in Athen, die die griechische Regierung für im Ausland lebende griechische Journalisten organisierte, mit Vertretern aus Frankreich, den USA, Kanada und Australien diskutierte. Selbst für meine Berufskollegen aus der alten Bundesrepublik Deutschland war die Geschichte der Bürgerkriegsemigration weitgehend unbekannt.

Damals kam mir zum ersten Mal die Idee, das Schicksal jener Kinder aufzugreifen, die später als „Markos-Kinder“ – benannt nach dem Partisanenführer Markos Vafiadis – in die DDR kamen, um den Wirren und Folgen des Bürgerkrieges zu entgehen. Doch die Jahre verstrichen, Arbeit, Familie und Hobby forderten ihren zeitlichen Tribut. Das Vorhaben geriet in Vergessenheit. Das zweite Mal, dass mich mein schlechtes Gewissen ermahnte, war kein konkreter Anlass, eher die schleichende Erkenntnis, dass die ehemaligen Teilnehmer des Bürgerkrieges sowie der ersten Generation der einstigen Emigrantenkinder in die Jahre kamen und es bald keine Zeitzeugen mehr geben würde. Doch es bedurfte noch eines weiteren entscheidenden Anstoßes, um endlich das Vorhaben anzugehen. Es war der Tod meines Vaters, der als Offizier der Demokratischen Armee Griechenlands im Bürgerkrieg gekämpft hatte und den ich nun nicht mehr zu seinen damaligen persönlichen Erfahrungen befragen konnte. Spätestens seit diesem Verlust wurde mir klar, dass es keine Zeit mehr zu verlieren galt. So entstand das Buch- und Filmprojekt „Zwischen Heimat und Fremde: Die Geschichte der Flüchtlinge des Griechischen Bürgerkriegs (1946-1949) in Leipzig/Sachsen“. Susanne Grütz hat die persönlichen Schicksale der ersten und zweiten Generation filmisch und fotografisch dokumentiert.

Wir maßen uns dabei weder an, die Ersten oder gar Einzigen zu sein, die sich dieses Themas annehmen, noch eine umfassende oder wissenschaftliche Geschichte vorzulegen, sondern sehen unseren Beitrag als Ergänzung bereits bestehender Untersuchungen und Dokumentationen. Vertreter der ersten Generation, wie etwa Kostas Tsimoudis, Dimitrios Christakoudis oder Kostas Alexiou, haben in dankenswerter, mühevoller und akribischer Arbeit wertvolles persönliches Material zusammengetragen, Fotos und Dokumente gesammelt, Erinnerungen aufgeschrieben, private Videos gedreht sowie selbstverlegte Bücher herausgegeben. Es gibt zudem historische und politische Abhandlungen des bis heute heftig umstrittenen Themas sowie sehenswerte und verdienstvolle Fernsehdokumentationen – etwa jene von Anett Wittich und Ulrike Werner „Die Griechenlandkinder von Radebeul“. Hervorzuheben ist nicht zuletzt die 2019 vorgelegte umfangreiche Jahresarbeit von Tom Darius Ahmadpur-Milani,

ρες του πρώην Ανατολικού Μπλοκ. Το πόσο λίγα γνωρίζουν οι συμπατριώτες μου γι' αυτό το κεφάλαιο, και πόσο μονόπλευρα είναι τα λίγα που γνωρίζουν, το συνειδητοποίησα πιο ξεκάθαρα από ποτέ το 1995, όταν το συζήτησα με εκπροσώπους από τη Γαλλία, τις ΗΠΑ, τον Καναδά και την Αυστραλία, στο περιθώριο ενός συνεδρίου στην Αθήνα που διοργάνωσε η ελληνική κυβέρνηση για τους Έλληνες δημοσιογράφους που ζουν στο εξωτερικό. Ακόμη και οι επαγγελματίες συνάδελφοί μου από τα παλαιά ομόσπονδα κράτη της Γερμανίας αγνοούσαν σε μεγάλο βαθμό την ιστορία της εμφυλιοπολεμικής μετανάστευσης.

Τότε ήταν που μου ήρθε για πρώτη φορά η ιδέα ν' ασχοληθώ με την τύχη εκείνων των παιδιών που ήρθαν αργότερα στη ΛΔΓ ως «παιδιά του Μάρκου» – πήραν το όνομά τους από τον αρχηγό των ανταρτών Μάρκο Βαφειάδη – προκειμένου να γλιτώσουν από την αναταραχή και τις επιπτώσεις του Εμφυλίου Πολέμου. Όμως τα χρόνια πέρασαν και η δουλειά, η οικογένεια και τα χόμπι είχαν το κόστος τους: το σχέδιο ξεχάστηκε. Τη δεύτερη φορά δεν ήταν για κάποιο συγκεκριμένο λόγο που ένιωσα ένοχη τη συνειδήσή μου. Ήταν μάλλον η υφέρπουσα συνειδητοποίηση ότι όσοι αγωνίστηκαν στον Εμφύλιο Πόλεμο και τα παιδιά των πρώτων πολιτικών προσφύγων ήταν πια μεγάλοι σε ηλικία και ότι σύντομα δεν θα υπήρχαν πλέον εν ζωή μάρτυρες των γεγονότων. Χρειάστηκε, όμως, μια άλλη αποφασιστική ώθηση για ν' ασχοληθώ τελικά με το εγχείρημα. Ήταν ο θάνατος του πατέρα μου, ο οποίος πολέμησε στον Εμφύλιο Πόλεμο ως αξιωματικός του Ελληνικού Δημοκρατικού Στρατού και τον οποίο δεν μπορούσα πλέον να ρωτήσω για τις προσωπικές του εμπειρίες εκείνη την εποχή. Μετά από αυτή την απώλεια συνειδητοποίησα ότι δεν υπήρχε άλλος χρόνος για χάσιμο. Έτσι προέκυψαν το παρόν βιβλίο και το κινηματογραφικό έργο «Ανάμεσα σε πατρίδα και ξενιτιά: Η ιστορία των προσφύγων του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου (1946-1949) στη Λειψία/Σαξονία». Η Σουζάνε Γκριτς (Susanne Grütz) κατέγραψε κινηματογραφικά και φωτογραφικά τις προσωπικές διαδρομές της πρώτης και της δεύτερης γενιάς.

Δεν διεκδικούμε να είμαστε οι πρώτοι ή πολύ περισσότερο οι μόνοι που ασχολούνται με το θέμα αυτό, ούτε να παρουσιάσουμε μια ολοκληρωμένη ή ακαδημαϊκή ιστορία, αλλά βλέπουμε τη συμβολή μας ως συμπλήρωμα της υπάρχουσας έρευνας και τεκμηρίωσης. Εκπρόσωποι της πρώτης γενιάς, όπως ο Κώστας Τσιμούδης, ο Δημήτριος Χριστακούδης και ο Κώστας Αλεξίου, έχουν ευτυχώς με επιμέλεια και λεπτομέρεια συγκεντρώσει πολύτιμο προσωπικό υλικό, έχουν συλλέξει φωτογραφίες και έγγραφα, έχουν καταγράψει αναμνήσεις, έχουν γυρίσει ιδιωτικά βίντεο και έχουν εκδώσει βιβλία σε αυτοέκδοση. Υπάρχουν επίσης ιστορικές και πολιτικές πραγματείες για το